

JAARBOEK
VOOR
MUNT- EN
PENNINGKUNDE

83
1996

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

DE STEDELIJKE MUNTSLAG VAN ARNHEM 1461-1599

D. Purmer

inleiding

In dit artikel worden de munten beschreven, die in Arnhem geslagen zijn als stedelijke muntslag. Daarnaast zijn in Arnhem tevens op naam van de graven of hertogen een aantal munten geslagen, waarop de stadsnaam is vermeld. Hieraan zal kort enige aandacht worden gegeven.

muntslag van de Gelderse graven en hertogen te Arnhem

De eerste muntslag, die in Arnhem plaatsvindt, wordt toegeschreven aan graaf Otto II van Gelre. Hiervoor was echter geen keizerlijke goedkeuring verleend. Als Otto II de Veluwe verwerft, met Arnhem als belangrijkste plaats, nemen de plaatsen waar hij kan munten toe. Hij ziet deze mogelijkheden en verplaatst het munthuis van Zutphen naar Arnhem. Dit zou gebeurd zijn in 1196. Het belang van Arnhem wordt onderstreept door de verlening van het stadsrecht in 1233.

Rooms-koning Willem van Holland (1247-1256) ziet zich in 1247 uit geldgebrek genoodzaakt Nijmegen te verpanden aan graaf Otto II. Als in 1248 ook Nijmegen stadsrecht verkrijgt, wordt de grafelijke en later de hertogelijke muntslag meestal in Nijmegen of Arnhem of in beide steden tegelijkertijd uitgeoefend, hoewel een aantal muntmeesters zelf heeft mogen kiezen in welke hoofdstad (Arnhem, Nijmegen of Zutphen) zou worden gemunt. Dit zal mede mogelijk zijn door het gemakkelijk te verplaatsen gereedschap en andere productiemiddelen, die nodig zijn voor het inrichten van de Munt. Alleen de ovens zijn te beschouwen als moeilijk verplaatsbare productiemiddelen¹.

Economische en politieke redenen zullen een doorslaggevender rol hebben gespeeld bij de keuze van de muntplaats.

Een bijzondere plaats in Gelre neemt Roermond in. Gezien de geïsoleerde ligging heeft Roermond zijn eigen typen zilveren munten geslagen.

De te Arnhem geslagen munten zijn herkenbaar aan de naam van de stad op de keerzijde.

1 Van Beek en Fortuyn Droogleever (1990) 8.

Onder Otto II (1229 -1271) worden muntjes met de vermelding van de naam van de stad Arnhem geslagen, de meeste met het wapenschild van Gelderland, maar ook één met de dubbelkoppige rijksarend van de stad.

Gelre, Otto II 1229-1271, denier z.j. (zilver, 14 mm).

Otto's zoon Reinoud I verkreeg in 1282 van koning Rudolf I het recht in de stad Arnhem te munten². Het gaat om de aanmaak van esterlins en hij heeft van dit recht in Arnhem inderdaad gebruik gemaakt.

Bekend en veelvuldig voorkomend zijn de dubbele groten of plakken onder Eduard (1361-1371), die behalve in Arnhem tevens in klein aantal in Nijmegen en Venlo zijn geslagen.

Gelre, Eduard 1361-1371, plak z.j. (zilver, 30 mm).

Van Willem I — vóór de opvolging in Gulik (1377-1393) — zijn groten bekend die te Arnhem zijn geslagen. Deze dragen op de keerzijde tussen de benen van het kruis de letters A-N-R-S (Arnhem, Nijmegen, Roermond en Zutphen — geschreven als Sutphen —).

Gelre, Willem I 1377-1393, groot z.j. (zilver, 26 mm).

² Van der Chijs (1853) 19.

Ook tijdens de tweede periode (1393-1402), toen Willem zijn vader in het hertogdom Gulik was opgevolgd, zijn in Arnhem diverse muntsoorten en -typen geslagen. Als voorbeeld hiervan een groot.

Gelre, Willem I van Gelre en Gulik 1393-1402, groot z.j. (zilver, 28 mm).

Reinoud IV (1402-1423) heeft eveneens in Arnhem gemunt, onder andere een halve meeuw of dubbele groot met midden op het kruis het wapenschild van Arnhem.

Gelre, Reinoud IV 1402-1423, halve meeuw z.j. (zilver, 21 mm).

Tijdens de lange regering van Arnold (1423-1472) is een aantal muntsoorten in Arnhem gemunt. Een voorbeeld hiervan is de dubbele groot. Met zijn regering zou in 1465 een einde komen aan de vermelding van de naam van de muntplaats Arnhem op de hertogelijke munten.

Gelre, Arnold 1423-1472, dubbele meeuw z.j. (zilver, 28 mm).

stedelijke muntslag te Arnhem

Het fenomeen stedelijke muntslag is geenszins van Nederlandse oorsprong. De Noord-Italiaanse steden, die veel vroeger tot bloei kwamen dan de Nederlandse steden, hebben reeds in de 12e eeuw hun onafhankelijkheid — als gevolg van de zwakke positie van de landsheer — bevochten tegenover de Duitse keizer. Uit deze tijd dateert dan ook het stedelijk muntrecht.

Een groot aantal steden binnen het Duitse Rijk verkrijgt in de 13e tot de 15e eeuw het privilege van muntrecht, hetzij van de keizer, hetzij van de landsheer. Daarnaast eigenen een aantal steden zich zelf het muntrecht toe, veelal gebruik makend van een instabiele situatie³.

De onderlinge verhoudingen tussen de vorst en de steden worden steeds belangrijker. De vorst heeft belang bij een muntverzwakking om de winst van de muntslag te vergroten, hetgeen door de steden als een fiscale uitbuiting wordt aanvoeld.

Voor het verstrekken van financiële bijdragen aan de landsheer worden de steden beloond, hetgeen op diverse manieren gestalte kan krijgen. Er kan sprake zijn van het verkrijgen van stedelijk muntrecht of wel van een toezicht door de steden op de muntslag van de landsheer. De beloning kan overigens ook op andere wijze geschieden, zoals onder andere door het verlenen van stadsrecht, het recht van tol, van jacht, van rechtspraak en dergelijke.

In de 15e eeuw zijn regelmatig de initialen van de vier hoofdsteden van Gelderland op de keerzijde van de munten te zien. Gesteld kan worden, dat hiermede wordt bewezen, dat de hertogelijke munten de instemming van de steden verkregen hadden⁴.

De oudste voorbeelden van stedelijke muntslag in ons land dateren uit de 14e eeuw en vindt men in Groningen en Utrecht, waarbij de laatste stad zich beperkt tot kleingeld voor het dagelijkse en lokale betaalverkeer.

In de 15e eeuw neemt de stedelijke muntslag — al of niet op basis van privileges van de landsheer — toe. Hierbij is met name te denken aan de Overijsselse steden Deventer, Kampen en Zwolle en de Gelderse steden Arnhem, Nijmegen en Zutphen. Diverse steden slagen erin hun muntrecht formeel bevestigd te krijgen door de Duitse keizer. Op basis van dit erkende privilege zullen zij in latere tijden de centralisatie-politiek van de Bourgondische heersers kunnen weerstaan. Toch slaan de Bourgondische regering en die van het Duitse Rijk rond 1560 de handen ineen om de slechte kwaliteit van de muntslag van de kleinere heren en de steden een halt toe te roepen. Tevens werd om een bewijs gevraagd voor de formele uitoefening van het muntrecht.

3 Van Gelder (1974) 10.

4 Van Gelder (1974) 11.

*De Olde Munt in de Bakkerstraat in 1918.
(Foto Gemeente-archief Arnhem)*

Hertog Arnold van Gelre, wiens gezag bijzonder zwak was, geeft aan diverse Gelderse steden het recht om kleingeld aan te munten voor plaatselijke omloop.

De baten van deze muntslag waren bestemd voor het onderhoud van de stedelijke hoofdkerk. Nijmegen verkreeg dit recht voor het onderhoud van de St.-Stevenskerk in 1457 en Arnhem in 1461 voor de St.-Eusebiuskerk. Hertog Arnold had in 1452, toen de Arnhemse St.-Maartenskerk bouwvallig was geworden, de eerste steen gelegd voor deze St.-Eusebiuskerk. In 1461 stond hij toe, dat ten behoeve van haar voltooiing kleingeld werd geslagen. De kerkmeesters hebben hiervan gebruik gemaakt⁵.

De bouw van de kerk zou overigens nog voortduren tot in de 17e eeuw. Zo kwam in 1560 het koor van de kerk gereed, terwijl aan de bouw van de toren nog in 1650 werd gewerkt.

De Munt is in Arnhem gevestigd geweest op diverse locaties. De hertogelijke Munt was in 1383 gelegen aan de Nieuwe Markt; in 1401 wordt de Rijnstraat genoemd. In de 15e eeuw wordt in diverse geschriften aandacht besteed aan het munthuis, waarbij niet altijd de plaats wordt aangegeven. Tot 1926 droeg een pand in de Bakkerstraat de naam van *De Olde Munt*. Na de opheffing van de Munt is het huis onder meer bewoond door staatsraad G. Brandtsen en werd de gevel gemoderniseerd. Het huis moest in 1926 plaats maken voor een bioscoop.

In al deze munthuizen heeft de stad Arnhem zich echter beperkt tot zeer geringe aanmuntingen van kleingeld met grote tussenpauzen.

Deze muntslag strekte zich uit over een tijdsbestek dat vier perioden omvat.

periode omstreeks 1461

Omstreeks 1461 geeft het stadsbestuur aan Evert Mess opdracht munten op naam van de stad te slaan. Welke munten hij zou mogen slaan is echter niet bekend. Naar alle waarschijnlijkheid oefende hij het beroep van goud- of zilversmid uit. Van der Chijs verwijst in deze naar de *Kronijk van Arnhem* uit 1790⁶. Meer concrete bewijzen zijn tot op heden echter niet voorhanden.

Uit deze periode zijn een tweetal muntjes bekend, door Van der Chijs een moerken en een half moerken genoemd. De naam *moerken* is een in Gelderland voorkomende 15e-eeuwse benaming voor een klein zilveren muntje. Hij is waarschijnlijk ontleend aan de in het Rijnland veel gebruikte naam moerken

5 Haak (1910) dl. XIII.

6 Van der Chijs (1853) 108.

of moerchen voor de heller, een lichte penning. Het muntje zou conform de instructie 0,2 gram moeten wegen. Het in de catalogus onder nr 1 opgenomen muntje weegt echter circa 0,7 gram. Prof. Van Gelder heeft erop gewezen, dat het logischer is aan te sluiten bij de in Nijmegen gehanteerde naamgeving die voorkomt in de aanstellingsbrief van Johan van Huessen tot muntmeester in 1470. Daarin worden munten genoemd van 5 grootgens, meeuwen van 4 grootgens en halve meeuwen van 2 grootgens⁷. Deze namen zullen waarschijnlijk ook wel in Arnhem gegolden hebben.

De halve meeuw zou dan overeen kunnen stemmen met het door Van der Chijs beschreven moerken, door hem echter een half moerken genoemd.

Bourgondische vorsten (1477-1492)

Maximiliaan en Maria verlenen op 13 januari 1478, conform het door hertog Arnold verleende privilege, aan Arnhem het recht om ten behoeve van de St.-Eusebiuskerk munten te slaan van 1/3 stuiver en kleinere denominaties⁸.

Zij verlenen als hertog en hertogin van Oostenrijk, tevens hertog en hertogin van Gelre, de stad nogmaals op 21 september 1479 het recht te munten volgens de instructies en ordonnantie van de rekenkamer te Brussel. Dit is vastgelegd in een brief van Bernaert Proijs⁹, waarin echter niet is beschreven welke muntsoorten mochten worden geslagen.

Uitgebreid gaat Proijs in op door hem te stellen zekerheden. Zijn borgen, Zwerder van Angheren, Goert vande Haer en Ghijsbrecht Verwer, worden diverse malen genoemd, evenals de verplichtingen van zijn erven en nakomelingen. De brief is gedateerd 17 februari 1480.

Als het gerucht algemeen de ronde doet dat Maximiliaan Nijmegen zal bezoeken, verzoekt de stad Arnhem aan Johan de Campsaas, kanselier van Maximiliaan, zijn goede diensten te verlenen ter herbevestiging van het Arnhemse muntrecht opdat de inkomsten van de kerk niet worden verloren en Bernaert zijn muntmeesterschap kan blijven uitoefenen. Een direct resultaat is niet bekend. Wel is een acte van de stad uit 1492 bekend¹⁰, waarin Beernt Praess wordt benoemd tot muntmeester van de stad Arnhem *tot behoiff der weerdige vromen moder kyrcken in selven stat gelegen*.

Ik ga ervan uit dat Bernaert Proijs dezelfde is als Beernt Praess en dat wellicht in de voorgaande jaren de Munt tijdelijk heeft stilgelegd.

In de acte wordt hem op de eerste bladzijde toegestaan een kwart stuiver te munten met op de voorzijde een gotische M en op de keerzijde een dubbel kruis

7 Passon (1980) 14.

8 Van der Chijs (1853) 111-112.

9 Bernard Proys, muntmeester van Arnhem; Oud Archief Arnhem inv. nr 1192, brief 1480.

10 *Oud-Archief Arnhem*, inv. nr 1192, acte 1492.

en met een gewicht 180 op de mark (circa 1,4 gram). Deze munt is opgenomen onder catalogusnr 3. Daarnaast is onder nr 4 een kwart groot van hetzelfde type opgenomen. Afwijkend is het gewicht ten opzichte van de instructie.

Tevens worden de betalingen geregeld aan de koopman (voor elke mark fijn zilver 45 stuiver), van de sleischat aan de kerk (voor elke mark fijn zilver 3 stuiver 4 penning), alsmede van diverse kosten, zoals het muntloon, kosten met betrekking tot de hop en de kolen. Ook de remedie wordt geregeld.

De tweede bladzijde van de acte vermeldt dat Beernt Praess wordt toegestaan 1/3 stuiver en kleinere denominaties te slaan, alsmede een halve stuiver.

Ten aanzien van de halve stuiver wordt gesteld, dat Praess die niet zal maken dan na toestemming van de stad Arnhem¹¹.

Het is opmerkelijk, dat de beide bladzijden van de acte beginnen met een aanhef van de stad Arnhem. De eerste bladzijde behandelt zeer uitgebreid één muntsoort, die tot op heden nog niet is teruggevonden, en de tweede bladzijde behandelt zeer globaal de toegestane muntsoorten. Slechts de tweede bladzijde is van een datum voorzien.

Deze periode (1477-1492) kent een negental munttypen. Dit is aanzienlijk meer dan op basis van de stadsacten was te verwachten. Bekend zijn drie groten, twee halve groten, een kwart groot, een muterken, een halve meeuw of een moerken en een grootken.

Dan rest nog de vraag of alle munten, die door Van der Chijs aan Arnhem zijn toegeschreven, ook inderdaad als stedelijke munten zijn te beschouwen. Ik heb hieromtrent mijn twijfels. Indien een munt in het omschrift de naam van de kerk draagt, of in plaats van het wapen van Gelderland gebruik maakt van het stadswapen, is de toeschrijving aan de stad te billijken, indien tevens de waarde van de munten niet uitgaat boven de in de acten toegestane waarde.

De in de catalogus onder nr 6 beschreven munt is een getrouwe navolging van de in Holland geslagen halve stuiver of groot van Philips de Goede (1433-1467). In het omschrift wordt Maria als hertogin van Gelderland beschreven en het zou hier een 'normale' hertogelijke munt betreffen. Ik ben van mening, dat deze munt niet meer als een stedelijke munt is te beschouwen. Prof. Van Gelder is echter een andere mening toegedaan. Hij stelt het volgende:

Het komt mij hoogst onwaarschijnlijk voor dat dit een hertogelijke munt van Maria zou zijn. In de Bourgondische Nederlanden was dit type reeds in 1474 afgeschaft en in 1478 vervangen door de groot met M; in

11 Van der Chijs (1853) 115-116.

de Gelderse rekening van Maria komt zo'n munt ook niet voor. Dat de stad Arnhem op grond van het privilege van 13 januari 1478 de naam van de hertogin op de munt heeft gezet, is juist wel goed begrijpelijk: een deel van het land was toen in opstand tegen haar (en er werd tegelijk voor hertog Karel van Egmond gemunt, waarschijnlijk in de stad Nijmegen). De stad wilde haar loyaliteit bewijzen. De munt kan heel goed de in de acte genoemde 1/3 stuiver zijn, gerekend naar Bourgondische geldswaarde; wat hij in Arnhem deed, blijkt niet.

Het is uitermate moeilijk bij gebrek aan gegevens een definitieve uitspraak te doen. De materie wordt nog complexer, als men zich realiseert, dat de muntmeester van Arnhem, Bernaert Proijs, tevens muntmeester van Nijmegen is en daarnaast als hertogelijk muntmeester fungeert. Mede gezien deze functievermenging acht ik een provinciale muntslag wel degelijk tot de mogelijkheden behoren.

Onder catalogusnr 11 is een grootken opgenomen. Deze munt is door Puister¹² vanwege de dubbelkoppige adelaar en zijn voorkomen in de muntvondst Zuidlaren toegeschreven aan Arnhem. Die toeschrijving acht ik — bij gebrek aan schriftelijke bronnen — evenwel dubieus. Op basis van de vondstgegevens is de toeschrijving wel verklaarbaar.

Habsburgse vorsten (1543-1582)

In deze periode is een munt geslagen ter waarde van 1/8 groot of penning. De aanmunting loopt van 1546 tot 1580. Van alle munten van Arnhem is dit de enige munt met een lange slagperiode.

Het is onbekend welke muntmeester van 1543 tot 1569 in Arnhem voor de aanmunting verantwoordelijk was. De muntslag moet enige tijd hebben stilgelegd, aangezien volgens het raadsbesluit van 16 januari 1579¹³ de stedelijke Munt wordt heropend.

Van de onder nr 13 in de catalogus beschreven penningen is als beginjaartal 1555 bekend. Daarna zijn de navolgende jaartallen bekend in de zestiger jaren: 1564, 1565, 1568 en 1569. Na 1569 is nog slechts 1580 bekend, waarmee de reeks tevens wordt gesloten.

Evertt Mess, ook genoemd Evertt Viersz., wordt 16 januari 1579 aangesteld tot muntmeester. Hij zal ongetwijfeld familie zijn van Evert Mess, die de eerste Arnhemse stadsmunten heeft geslagen.

Evertt Mess zou moeten slaan:

12 Puister (1986) 41.

13 *Oud-Archief Arnhem*, inv. nr 1193.

- een stuiver van 1,557 gram met een gehalte van 0,160;
- een halve stuiver van 0,932 gram met een gehalte van 0,118;
- een half drijverken van 0,410 gram met een gehalte van 0,056.

Opmerkelijk is, dat de stad in de acte opneemt dat de muntmeester *sijn gelt ook beter sall maken als sijn naburene steden*. Toch zal het Arnhemse zilvergeld in Nijmegen geweigerd worden.

De halve stuiver z.j., geslagen circa 1579-1580, komt voor met de stedelijke klop van Arnhem bestaande uit het stadswapen. Een raadsbesluit over deze klop is niet teruggevonden, zodat de doelstelling niet bekend is. Vermoedelijk betreft het hier het bevestigen van de waarde. Van der Wis¹⁴ geeft aan dat Nijmegen op 17 juli 1583 een verbod uitvaardigde tegen de minderwaardige Arnhemse halve blanken, de halve stuiver. Met het aanbrengen van de klop zou het terugvloeien van de Arnhemse halve stuivers uit Nijmegen voorkomen moeten worden. Het is in dit kader opmerkelijk, dat bij het Koninklijk Penningkabinet een halve stuiver berust met een klop van Nijmegen.

Ook is een klop van de stad Utrecht op deze munt in het Koninklijk Penningkabinet aanwezig, hetgeen tevens zichtbaar maakt, dat het Arnhemse kleingeld de stadsgrenzen overschreed.

Het half drijverken had een waarde van 1/8 Arnhemse stuiver. De Arnhemse stuiver was op zijn beurt 12/25 van de Staten-stuiver, waardoor het half drijverken een waarde heeft van ongeveer 1/16 Staten-stuiver.

De in het besluit genoemde stuiver en het halve drijverken zijn tot op heden niet teruggevonden; wel een halve stuiver op naam van Philips II en met vermelding van de stadsnaam. Het is waarschijnlijk, dat de in de catalogus onder nr 12 beschreven penning het in het besluit genoemde halve drijverken is.

Republiek (1582-1599)

In dit tijdvak zijn stuivers en halve stuivers geslagen, alsmede een tweetal typen duiten, waarvan één op naam van de kerk. Tevens is een zeer zeldzame zilveren duit bekend¹⁵, een zogenaamde Schüsselpfennig, geslagen naar Duits voorbeeld. Deze minderwaardige zilveren duiten werden geslagen in Oost-Nederland en waren bestemd voor de uitvoer. Het is echter twijfelachtig of de door prof. Van Gelder beschreven Schüsselpfennig aan Arnhem toegeschreven moet worden. Prof. Berghaus volgt de toeschrijving aan Hessen conform Isenbeck, die dit met de nodige bedenkingen in 1888 reeds had gedaan¹⁶.

14 Van der Wis (1982) 182.

15 Van Gelder (1980) 230.

16 Berghaus (1949) en Isenbeck (1888) 14.

In het archief van de stad Arnhem zijn nog enkele raadsbesluiten aanwezig, die inzicht geven in de muntslag in de jaren negentig. Het raadsbesluit van 26 oktober 1593 vermeldt¹⁷:

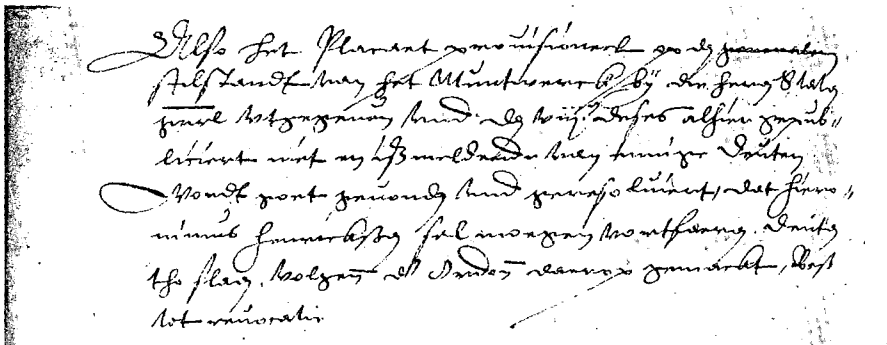
Is geresolviert te doen slaen of munten stuvers, halve stuvers, deuten und penningen na[ar] het patroon door de Kerckmeesteren tho ordinieren.

De in dit raadsbesluit genoemde penningen zijn tot op heden echter niet teruggevonden; dit in tegenstelling tot de genoemde stuiver, halve stuiver en duiten.

Een jaar later, op 6 augustus 1594¹⁸, wordt zowel de muntmeester als de commissie van toezicht genoemd. In de commissie van toezicht komt de naam Wijndtgens voor, ten tijde van de Republiek een bekend geslacht, dat vele muntmeesters heeft opgeleverd.

Up supplicatie van Hieronymus Henrickssen, verordenten Muntmeister van der kercken Munt, fiat Commissie under der Stat Secretseigel, und men sal daerna eine Instructie concipijren, daertho gedeputiert sijn Wijndtgens, Tullicken, Huijgen. De hier genoemde instructie is helaas niet teruggevonden.

Het raadsbesluit van 27 september 1594¹⁹ geeft aan, dat de stad de muntmeester autoriseert door te gaan met het slaan van duiten, aangezien deze niet in het plakkaat van de Staten-Generaal zijn genoemd.

The image shows a fragment of a handwritten document in Dutch, written in a cursive script from the late 16th century. The text is partially obscured by a dark vertical bar on the left side. The visible text discusses the minting of coins and mentions the name 'Wijndtgens'.

Het raadsbesluit van 27 september 1594.
(Foto Gemeente-archief Arnhem)

De transcriptie luidt: *Also het placaat provisioneel op den stilstandt van het Muntwerck bij die heren Staten Generaal vitgegeven vnd den viiien deses*

17 Oud-Archief Arnhem, inv. nr 6, fol. 36.

18 Oud-Archief Arnhem, inv. nr 7, fol. 27.

19 Oud-Archief Arnhem, inv. nr 7, fol. 34.

alhier gepubliciert aangesien dit placaet niet en is meldende van ennige deuten wordt goet gevonden vnd geresolviert dat Hieronimus Henrickssen sal moegen vortfaeren deuten tho slaan volgende d'Ordonnantie daerop gemaekt bes tot revocatie (= herroeping).

In 1595, bij het raadsbesluit van 25 maart, wordt de muntmeester toegestaan hele en halve stuivers te munten, waarbij de kerk de opbrengst zal krijgen:

Op supplicatie van Hieronijmus Henrickssen, habeat Suppliant Commissie en Instructie van te moegen opt privilegie der grote kercke alhier te munten ene helen und halve stuver volgende die Generale Ordonnantie, und beheltelicken der Kercken haren sleeschat.

Het zal hier vermoedelijk gaan om de hele en halve stuivers met jaartallen 1598 en 1599. Wellicht zijn er in 1595, 1596 en 1597 ook hele en halve stuivers geslagen conform dit raadsbesluit. Deze zijn tot op heden echter niet teruggevonden.

Daar waar de andere Gelderse steden in de 17e eeuw de stedelijk Munt heropenen om de voordelen van de stedelijke muntslag binnen te halen ofwel profiteerden van een jaarlijkse vergoeding, die werd verleend bij het beëindigen van de stedelijke muntslag, ontstaat voor Arnhem een totaal ander beeld. In Arnhem werd de muntslag aan het einde van de 16e eeuw beëindigd om nooit meer hervat te worden.

Ook de gewestelijke muntslag zal Arnhem niet meer binnen haar muren zien. De Staten van Gelderland hadden reeds in 1583 de provinciale Munt wegens het oorlogsgevaar naar Harderwijk verplaatst, alwaar deze tot 1802 gevestigd bleef.

Het muntrecht van Arnhem is in de 16e eeuw niet erkend, hetgeen de reden zal zijn van het rustig uitsterven van de stedelijke munt.

dankzegging

Tot slot een woord van dank aan de inmiddels helaas overleden prof. dr H. Enno van Gelder, die mijn tekst uitermate zorgvuldig had doorgenomen. Zijn grote kennis heeft geleid tot een aantal kanttekeningen die van grote waarde zijn geweest voor de realisatie van dit artikel. Met veel genoegen denk ik terug aan de gesprekken die ik met hem had, waarbij ook enkele interpretatieverschillen op prettige en grondige wijze werden besproken. Ingeval van blijvende meningsverschillen heb ik in dit artikel eveneens de door mij zeer gewaardeerde mening van prof. Van Gelder vermeld.

CATALOGUS

inleiding

Van de stedelijke muntslag bevinden zich exemplaren in de collecties van het Koninklijk Penningkabinet te Leiden, het Teylers Museum te Haarlem, de Nederlandsche Bank te Amsterdam en het Gemeentemuseum te Arnhem; bij de beschrijving aangegeven met respectievelijk KPK, T, DNB en GM.

Het in de catalogus gehanteerde gewicht is het gewogen gewicht van de aangetroffen munten en zal in het algemeen door sterke slijtage afwijken van het wettelijke gewicht. Het wettelijke gewicht is veelal onbekend.

Ten aanzien van de benaming van de munten bestaat veel onzekerheid door gebrek aan schriftelijke bronnen. Voorzover mogelijk is voor de benaming aangesloten bij die van Nijmegen.

periode omstreeks 1461

De oudste bekende munten van de stad Arnhem zijn geslagen omstreeks 1461 en zijn vermoedelijk vervaardigd door Evert Mess, die naar alle waarschijnlijkheid het beroep van goud- of zilversmid uitoefende. De benaming van Van der Chijs is niet gevolgd. Een relatie is gelegd met de in Nijmegen geldende benaming.

1 Meeuw of vier grootgens z.j.

vdCh VII-2

vz.: de beeltenis van Sint Eusebius in een parelcirkel

+SANCTVS.EVSEBIVS.M

kz.: stedelijk wapenschild in een parelcirkel

+MON.NOVA.AERNEME

varianten vz.: a. +SANCTVSxEV()BIVSxMARTIR

b. +SANCTVS..EVSEBIVS..M.

varianten kz.: A. +MON*NOVA*AERNEME

B. +MON*NOVA*AERNEME. met vz. b

gewicht: 0,85 tot 0,62 gram

z.j. (ca 1461)

bekend: KPK inv. 1908, T inv. 8123

Dit type is eveneens in Nijmegen geslagen. Zie hiervoor Passon 5 en 6²⁰.

2 Halve meeuw of twee grootgens of moerken z.j.

vdCh VII-5

vz.: gekroonde klimmende leeuw, naar links gewend in een parelcirkel
+MONETA NOVA AER

kz.: gevoet kruis, dat het omschrift doorbreekt
+IN-NOI-DOM-INI

variant vz.: a. +MONE().NOVA() ook in gotische letters
b. +MONETA+NOVA+ARNEMEN in romeinse letters

variant kz.: A. +INN — OM — INE — DNI in gotische letters met vz. a
B. +IN — NOM — IN.D — OM. in romeinse letters met vz. b

gewicht: 0,44 tot 0,20 gram

z.j. (voor 1473)

bekend: KPK inv. 1914, 1915 en 1916, T inv. 8122, 8136 en 8137 en GM inv. 382; vermoedelijk T 8143 dezelfde

De munten met romeinse letters zouden, conform Nijmegen, eerst na 1530 geslagen zijn. Deze munten kwamen voor in de vondst Zuidlaren²¹.

Dit type is eveneens in Nijmegen geslagen²².

Het voorkomen van teksten met zowel romeinse als gotische letters noodzaakt tot de volgende onderverdeling:

2A: tekst met gotische letters

2B: tekst met romeinse letters

Bourgondische vorsten (1477-1492)

Op 8 januari 1478 bevestigde hertogin Maria het privilege om kleine munten te slaan door de stad ten behoeve van de kerk.

Bernaert Proijs bevestigt zijn muntmeesterschap op 17 februari 1480, zodat de munten, geslagen in deze periode, zullen aanvangen in 1480.

²⁰ Passon (1980).

²¹ Van Gelder (1980) 185, nr 148.

²² Passon (1980).

3 Halve groot of oortstuiver z.j. (1491-)

vdCh VII-3

vz.: een gotische M in een parelcirkel

*CO'CESSA.MATRICECCE'

kz.: gebloemd en versierd kruis in een parelcirkel

mt MONETA.AERNEMENS'

variant vz.: a. *COCESSA.MATRICECCE

variant kz.: A. mt MONETA.AERNEMENS. met vz.a

gewicht: 0,87 tot 0,52 gram

z.j. (1491-)

bekend: KPK inv. 1909 en 1910, T inv. 8125, 8126, 8126a en 8126b, DNB inv. 8437.3S18

Ook deze munt is een navolging van de in de Bourgondische Nederlanden geslagen halve groten van Maria met een gewicht van 1,08 gram²³. Hier is het gewicht van de Arnhemse halve groten wat lichter uitgevallen.

4 Kwart groot z.j. (1491-)

vdCh -

vz.: een romeinse M in een parelcirkel

*CO'CESSA.MATRICECCE'

kz.: gebloemd en versierd kruis in een parelcirkel

mt MONETA.AERNEMENS'

gewicht: 0,45 gram

z.j. (1491-)

bekend: KPK 1991-513

Deze munt is tot op heden niet in de literatuur vermeld en is sinds kort opgenomen in de collectie van het Koninklijk Penningkabinet. In relatie met de

²³ Van Gelder en Hoc (1960) nr 42. Het officiële gewicht bedraagt 1,08 gram. Zie ook Van der Chijs (1858) 469, pl. XVI.21.

vorige is hier waarschijnlijk sprake van een kwart groot. Het betreft ook hier een navolging van de in de Bourgondische Nederlanden geslagen kwart groten met een gewicht van 0,79 gram van Maria van Bourgondië²⁴.

5 Muterken z.j. (1491?-)

vdCh VII-4

vz.: Gelders wapenschild in een parelcirkel

+MON.NOVA.AERNEME

kz.: lang gevoet kruis, dat de parelcirkel doorbreekt.

Tussen de benen van het kruis de letters A-E-R-N

+IN-NOM-INE D-OMI

varianten vz.: a. +MO()ERNEM

b. +MONETA.NOVA.AERNEM

c. ()MONE.NOVA.AERNEMEN

d. met een cirkeltje boven het wapenschild

variant kz.: A. INN-OMI-NED-OMI met vz. c

gewicht: 0,58 tot 0,49 gram

z.j. (1491?-)

bekend: KPK inv. 1911, 1912, 1913 en 1918, T inv. 8129, 8130, 8138

In Nijmegen is in 1499 een muterken geslagen, dat qua uiterlijk sterk overeenkomt met het hier beschreven type²⁵. Het gewicht in de instructie 1498 uit Nijmegen gaf aan 1 penning X grein²⁶. De Nijmeegse muter bij Van der Chijs woog 0,6 gram. De muter had een waarde van 1/6 stuiver of 4 grootgens. Gezien het gewicht van deze munt zou het hier wellicht kunnen gaan om de in de acte van de stad genoemde 1/3 stuiver.

Van der Chijs beschrijft onder VII.6 een munt die slechts verschilt door een afwijkend wapenschild te weten twee klimmende leeuwen, naar rechts gewend, het omschrift in romeinse letters. Het betreft hier ongetwijfeld een fout van de stempelsnijder.

Gezien de romeinse letters in omschrift moet deze munt, conform het gestelde onder nr 2, gedateerd worden na 1530.

24 Van Gelder en Hoc (1960) nr 43. Het officiële gewicht bedraagt 0,79 gram. Zie ook Van der Chijs (1858) 469, pl. XVI.22.

25 Passon (1980) 33, nr 14.

26 Passon (1980) 13, bijl. 3.

bekend: KPK inv. 1917

6 Halve stuiver of groot z.j. (1480?-)

vdCh XII-2, GH 49

vz. Wapen van Oostenrijk-Bourgondië in een parelcirkel

+MARIA*DVCISSA*GELRENS

kz. Gevoet kruis, dat het omschrift doorbreekt

MONETA.NOV.AE.RNEM

gewicht: 0,76 gram

z.j. (1480?-)

bekend: T inv. 8127 en KPK 1924-88

Beschreven door Van der Chijs: 227 in een mark, hetgeen neerkomt op een wettelijk gewicht van 1,08 gram²⁷.

Deze munt is een navolging van de halve stuiver of groot van Philips de Goede (1433-1467)²⁸. Het omschrift op de voorzijde is gelijk aan het omschrift op de Gelderse munten. Het omschrift op de keerzijde vertoont veel overeenkomst met het nagevolgde type.

De muntmeester van de stad, Bernaert Proijs, is tevens hertogelijk muntmeester²⁹. Maximiliaan en Maria verlenen op 13 januari 1478 de stad het recht munten te slaan van 1/3 stuiver en kleinere denominaties. De hier beschreven munt gaat boven het verleende recht uit.

Gezien het vorenvermelde is het twijfelachtig of hier sprake is van een stedelijke munt. Gezien het vermelden op de voorzijde van de titel hertogin van Gelderland, hetgeen op de overige munten uit deze periode niet voorkomt, zou hier sprake zijn van een gewestelijke munt. Dit houdt tevens in, dat de hertogelijke

²⁷ Van der Chijs (1852) 93.

²⁸ Van Gelder en Hoc (1960) 14, nr 10.

²⁹ Van der Chijs (1852) 286.

muntslag in Arnhem niet beëindigd is in 1465, doch is voortgezet tot in de jaren tachtig.

7 Halve meeuw of twee grootgens? of moerken? z.j. (1480?-)

vdCh VII-1

vz: stedelijk wapenschild op gevoet kruis in een parelcirkel
+ CANTVS.EVSEBIVS

kz: wapenschild in een parelcirkel, de eerste helft met een dwarsbalk,
de andere helft met een klimmende leeuw naar links gewend
+MONETA.NOVA.AER

variant vz.: a. +CANTVSOEVSEBIVS

varianten kz.: A. ster MONETA ster NOVA ster AER, vz. onleesbaar

B. +MONETAoNOVAoAER, met vz. a

gewicht: 0,3 gram

z.j. (1480?-)

bekend: KPK inv. 1965-233, GM inv. 374

CANTVS op de voorzijde is een fout van de stempelsnijder. Hier moet gelezen worden SANCTVS.

Door Van der Chijs wordt deze munt als een moerken beschreven. Gelijk bij catalogusnr 1 en 2 wordt ook hier de Nijmeegse benaming aangenomen.

Het wapenschild met de dwarsbalk is het Oostenrijkse wapen, zodat deze munt geslagen moet zijn tijdens de regering van Philips de Schone, die als eerste de titel van aartshertog van Oostenrijk voerde, en niet zoals Van der Chijs dacht tijdens de eerste periode rond 1461.

De leeuw heeft naar mijn mening geen relatie met het Gelderse wapen, dat in deze tijd bestaat uit twee naar elkaar toegewende leeuwen. Hier zou sprake kunnen zijn van de Brabantse leeuw.

8 Groot z.j. (1480?-)

vdCh -

(Foto Teylers Museum)

vz: wapenschild op gevoet kruis, de eerste helft met een dwarsbalk, de andere helft met een klimmende leeuw naar links gewend in een parelcirkel

+ SANCTVS*EVSEBIVS*MARTIR

kz: wapenschild met dwarsbalk op gevoet kruis

+MONETA*NOVA wapen van Arnhem AERNEMENS'

gewicht: 1,3 gram

z.j. (1480?-)

bekend: T inv. 8128

Deze munt is beschreven door Roest³⁰.

Het wapenschild met de dwarsbalk is het Oostenrijkse wapen, zodat deze munt geslagen moet zijn tijdens de regering van Maximiliaan.

9 Halve groot z.j. (1480?-)

vdCh -

vz: gevoet kruis in het hart een o, dat de parelcirkel en het omschrift doorbreekt

+MON — NOVA — AER — MENS

kz: gedeeld wapenschild met dwarsbalk, het wapen van Oostenrijk, de andere helft een klimmende leeuw naar links gewend in een parelcirkel

+ SANCTVSxEVSEBIVSxMARTIR

gewicht: 0,7 gram

z.j. (1480?-)

bekend: KPK inv. 1922

Gezien het gewicht zou dit muntje in relatie tot nr 3 een meeuw of vier grootgens moeten zijn.

³⁰ Roest (1894) 114, nr 29.

10 Groot z.j. (1491-)

vdCh -

(Foto Teylers Museum)

vz.: een gotische M in dubbele vierpas

wapen van Arnhem CONCESSA*MATRICI*ECCE

kz.: gebloemd kruis

wapen van Arnhem MONETA*NOVA*AERNEMENS'

gewicht: 1,1 gram

z.j. (1491-)

bekend: T inv. 8124

Deze munt is beschreven door Roest³¹ en is een navolging van de in de Bourgondische Nederlanden geslagen groten van Maria³². Het gewicht van deze groten was 1,87 gram. De munten van Arnhem zijn wat lichter uitgevallen.

11 Grootken z.j.

vdCh VIII-25

vz.: Dubbelkoppige adelaar

gewicht: 0,15 gram

Van der Chijs schrijft deze munt, gezien de grote gelijkenis met de in Groningen geslagen munten waarbij de adelaar het Groningse wapenschild houdt, eveneens toe aan Groningen. Puister schrijft echter dit muntje toe aan Arnhem,

31 Roest (1894) 114, nr 28.

32 Van Gelder en Hoc (1960) nr 41. Het officiële gewicht is 1,87 gram. Zie ook Van der Chijs (1858) 469, pl. XVI.16 en 17. Het door Van der Chijs genoemde gewicht is iets lichter, nl. 1,4 gram.

aangezien het stadswapen van Arnhem alleen de dubbele adelaar bevat³³. Tevens legt hij een relatie met de vondst van Zuidlaren, waarin 1248 van deze enkelzijdig geslagen muntjes op een totaal van 3129 stuks aanwezig waren³⁴. De vondst bevatte ook andere muntjes van Arnhem terwijl van Nijmegen ook 69 grootgens aanwezig waren. Ook het door Van der Chijs beschreven muntje was in de vondst aanwezig.

Het grootken kan gedateerd worden tussen eind 15e en begin 16e eeuw. De waarde van de muntjes is gelijk aan 1/8 duit.

Ik acht de toeschrijving aan Arnhem uiterst twijfelachtig.

Habsburgse vorsten (1543-1582)

12 Vierling? z.j. (ca 1543?)

v.d.Ch -

(Foto Teylers Museum; T 8133)

vz.: Gelders wapenschild

+SIT*NOMEN*DNI*BENED

kz.: kruis met in de kantons afwisselend een cirkel en een ster

MON — AER — NEM — SIS

varianten kz: A.: MONETA NOVA AERNEM

B.: wapen (welk?) op het kruis

C.: MON — AER — NEM — ENS [T inv. 8133]

gewicht: 0,56 tot 0,38 gram

z.j. (ca. 1543?-)

bekend: T inv. 8133, 8134, 8135

In het artikel over de voornamelijk Oostnederlandse drieplakken en vierlingen³⁵ haalt Stuurman het besluit van 17 juli 1583 van Nijmegen aan, waarin wordt vermeld, dat het Gelderse kleingeld buiten omloop wordt gesteld. In dit besluit is onder meer sprake van 'Arnhemse firlinghen'. Hij wijst op basis van gewicht, formaat en de gotische letters alle bekende Arnhemse munten, waaronder het hier beschreven type als vierling af.

33 Puister (1986) 41.

34 Van Gelder (1980) 183-199.

35 Stuurman (1993) 177-178.

Het gewicht van de hier beschreven munt is ongeveer de helft van de groot of halve stuiver. Op basis hiervan zou de hier beschreven munt onder verwijzing naar het Nijmeegse besluit als een vierling of kwart stuiver te beschouwen zijn. Het gestelde, dat het om een navolging van de Nijmeegse vierling zou moeten gaan, is niet noodzakelijk. Tevens is er geen enkele reden om aan te nemen, dat de Nijmeegse raad geageerd heeft tegen een fictieve munt. De hier beschreven munt komt, mede gezien zijn uiterlijke overeenkomst, wel degelijk in aanmerking voor een vierling en wel van een type, dat vooraf gaat aan de Nijmeegse vierling.

13 1/8 Groot of penning z.j. (1555-1580)

vdCh VII.7 en 8

vz: stedelijk wapenschild in een parelcirkel, boven het wapenschild een ringetje

roosje MONE.NOVA.ARNEMEN

kz.: versierd en gevoet kruis met in het hart een ster

IN.NO-MINE-DOMI-NI afgekort jaartal

varianten vz.: a. +MONETA.NOVA.ARNEMEN met gotisch schrift

b. roosje MONE.NOVA.ARNEMENS

c. +MONETA.NO.ARNEMEN

d. +MONETA.NOVA:ARNEMEN

varianten kz.: A. +IN-NOM-IN.D-OMI met vz. a

B. ()MINE-DOMI.N.64 met vz. 12

C. IN.NO-MINE.DOMI-NI.65 met vz. 12, ook bekend van 1564

D. +IN-NOM-IND-OMI ster met vz. 12

gewicht: 0,6 gram

z.j.(met vz.a en kz. A), 1555 (met vz. c), 1564, 1565 (met vz. d), 1568, 1569 en 1580 (met kz. A)

bekend: KPK inv. 1920, 1921, 1956-287, 288 en 289, T inv. 8139, 8140, 8141 en 8142, GM inv. 387a

Het onder Van der Chijs VII supplement beschreven muntje zonder jaar komt overeen met de hier beschreven 1/8 groot of penning met een gedeeltelijk

afwijkend omschrift op vz.: + MON() en kz. + IN N — OMIN — EDOM — INE
lelie. Het gewicht wijkt af door sterke slijtage.
Het gebruik van gotisch schrift zou er op kunnen duiden, dat deze muntreeks
voor 1530 aanvangt.

bekend: T inv. 8131

Conform catalogusnr 2 zouden de munten met gotische letters als 13A en die
met romeinse letters als 13B ingedeeld moeten worden.

Deze munt zou wel eens het in het besluit genoemde halve drijverken kunnen
zijn. Hiertegen zou kunnen pleiten het wat zwaardere gewicht ten opzichte van
het in de instructie vermelde gewicht, hetgeen echter door een ander gehalte
gecompenseerd zou kunnen worden. Daarnaast is hier geen sprake van een
intrinsiek volwaardige munt. Dit zwaardere gewicht komt overigens ook voor
bij nr 14.

14 Stuiver (1579-1580)

GH 276

Niet teruggevonden.

15 Halve stuiver z.j. (1579-1580)

vdCh VII-9, V.37.6, GH 277

vz.: gekroond wapenschild met klimmende, gekroonde leeuw, naar
links gewend tussen $\frac{1}{2}$ en s

PHS.D.G.HIS.REX.D.GEL.C.Z

kz.: versierd en gevoet kruis met in het hart een dubbele arend en
tussen de benen beurtelings een arend en een leeuw

MON-NOVA-ARN-EME

variant vz.: a. met PHI i.p.v. PHS

varianten kz.: A. MON.-NOV.-ARN.-EME. met vz. 14

B. MON-NOV-ARN-EME met vz. a

C. MON-NOVA-ARN -EME met vz. a

D. arend niet bij MON en ARN, maar bij NOVA en EME

gewicht: 1,7 tot 1,2 gram

z.j. (1579-1580)

bekend: KPK inv. 1928, 1930, 1931, 1932, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, T inv. 8145, 8146, DNB 2841.25S20, GM 387 en 388

De halve stuiver is diverse malen geklopt. Bekend zijn de navolgende kloppen:

Klop Arnhem

Klop Nijmegen

Klop Utrecht

— Arnhem (KPK inv. 1938 en GM inv. 387)

— Nijmegen (KPK inv. 1932 en T inv. 8146)

— Utrecht (KPK inv. 1930)

Daarnaast nog een klop die onbekend is en die tevens slecht is aangebracht. Het vermoeden bestaat, dat het hier een valse klop betreft (p.c.).

Ook dit muntje is zwaarder dan het in de instructie genoemde gewicht van 0,932 gram.

Republiek (vanaf 1582)

16 Stuiver 1598-1599

V.37.5

vz.: gekroond wapenschild met klimmende, ongewapende leeuw, naar links gewend tussen 1 en S in gladde binnencirkel

MONET. ARNHEM. IN. GELRIA.

kz.: versierd en gevoet kruis in gladde binnencirkel

LITE. PERIT. REGNUM. jaartal

varianten vz.: a. MONE.T.ARNHEM.IN.GELRIA.
b. MONE.T.ARNHEM.IN.GELRIA
c. MONE.T.ARNHEM.IN.GELR

varianten kz.: A. lelie LITE — PERIT — REGNV — M lelie, met vz.a: 1599
B. *LITE — PERIT — REGNVM, met vz.c: 1598, vz.13: 1599
C. *LITE*PERIT*REGNVM*1598, met vz.a: 1598
D. LITE*PERIT*REGNVM*, met vz.c: 1598, vz.c: 1598

gewicht: 1,81 tot 1,56 gram

1598, 1599 (omschrift als a en A); H.J. van der Wiel noemt ook: 1597. Dit jaartal is door mij niet aangetroffen.

bekend: KPK inv. 1923, 1924, 1925, 1926 en 1927, GM inv. 391

17 Halve stuiver 1598-1599

conform V.37.5

vz.: gekroond wapenschild met klimmende, ongewapende leeuw, naar links gewend tussen $\frac{1}{2}$ en s in gladde binnencirkel

MONET.ARNHEM.IN.GELRIA.

kz.: versierd en gevoet kruis, in de kantons A (R) N (H) in gladde binnencirkel

LITE.PERIT.REGNVM. jaartal

gewicht: 0,8 gram

1598, 1599

bekend: KPK inv. 1984-618

18 Duit z.j. (1596-1598)

V.38.1-3, PW 4

vz.: maagd in een tuin, het hoofd doorbreekt de binnencirkel; aan haar
voeten het stedelijk wapenschild

SICVT.LILIVM.-INTER.SPINAS

kz.: gekroond wapenschild met een ongewapende klimmende leeuw,
naar links gewend. Het schild rust op een kruis omgeven door een
binnencirkel

MONET.ARNHEM.IN.GELRIA

varianten vz.: a. als boven, maar zonder binnencirkel

b. SICVT.LILIV-M.INTER.SPINAS

c. SICVT.LILIVM.INTER.SPINAS (ook zonder binnencirkel)

d. SICVT.LILIVM.INTER.SPINA-S (ook zonder binnencirkel)

e. SICVT.LILIV-M.SPINAS (ook zonder binnencirkel)

f. SICVT.LILIVM-INTER.SPINAS met binnencirkel, kz. 17

varianten kz.: A. als boven, maar zonder binnencirkel, met vz. d

B. MONET.ARNHEM.IN.GELRIA met binnencirkel, met vz. d en f

gewicht: ca 2 gram

z.j. (1596-1598)

bekend: KPK inv. 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, DNB inv.
46203.14-, 71578.6B67, 46203.15 en 46203.16, en 1947, GM 392, 393, 396,
391, 398, 5752, 7403, 12.174

19 Duit z.j. (1596-1598)

V.210.1; PW 5

(Foto Teylers Museum)

vz.: maagd in een tuin, het hoofd doorbreekt de binnencirkel; aan haar
voeten het stedelijk wapenschild

.SICVT.LILIV-M.INTER.SPINAS

kz.: gekroond wapenschild met een ongewapende klimmende leeuw,
naar links gewend. Het schild rust op een kruis omgeven door een
binnencirkel

+MO.EC.ARNHEM.IN.GELRIA

gewicht: ca 2 gram
z.j. (1596-1598)
bekend: τ inv. 08154

20 Zilveren duit z.j. (1596-1599)

vdCh —, V -

vz.: wapenschild met klimmende leeuw, waarboven de letter A

gewicht: 0,3 gram
z.j. (1596-1599)

Deze zilveren duiten, geslagen naar het voorbeeld van de zogenaamde Duitse Schüsselpfennige hebben in ons land nauwelijks gecirculeerd³⁶. Ze zijn wel voor uitvoer naar het buitenland geslagen.

Gezien de leeuw en de letter A zou deze munt ook toegeschreven kunnen worden aan Anholt. Door Berghaus wordt de munt onder voorbehoud toegeschreven aan Hessen. De toeschrijving aan Arnhem is uitermate twijfelachtig.

summary

The Coinage of the town of Arnhem. The first coinage of Arnhem has been attributed to Count Otto II of Gelre (Gelderland), when he acquired the region of the Veluwe with Arnhem as its capital. In 1233 Arnhem was granted a municipal charter. The Counts, later Dukes of Gelre, mostly minted in Nijmegen or Arnhem, sometimes even in both towns at the same time.

There is no mention of a municipal coinage until 1461, when Arnhem was granted the right to strike small change. The profits were to be used for the maintenance of the St Eusebius Church. The town limited itself to a very small output of coins, with large intervals. Around 1461 two coin types were struck.

In 1478, in the second coining period, the Burgundian rulers Maximilian and Maria again granted the right to strike small coins. From this period nine coin types are known. As a matter of fact, there is some doubt whether all these types can be attributed to the town of Arnhem. The author thinks that catalogue no. 6 was struck by the Duke.

The third period, that of the Habsburg rulers from 1543 till 1582, yields only two coin types. Of the *penning* (denier), specimens with Gothic lettering are known, which may mean that this series should be dated earlier, in fact before 1530.

The fourth and last period, during the Republic from 1582 to 1599, yields a small production. There is some doubt whether the silver *Schüsselpfennig* should be attributed to Arnhem.

Its municipal coinage died a quiet death. The town's coining privilege was no longer recognized. In contrast to other towns, Arnhem did not receive compensation from the authorities of the Republic for putting an end to its coinage.

36 Van Gelder (1980) 230.

literatuur

- E.J.A. VAN BEEK en J. FORTUYN DROOGLEEVER *Geslagen te Zutphen* (Zutphen 1990)
P. BERGHAUS *Die Münzschatzfund von Hemer-Westig 1949* (Hemer 1967)
P.O. VAN DER CHIJNS *De munten der voormalige Graven en Hertogen van Gelderland van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem 1852)
P.O. VAN DER CHIJNS *De munten der voormalige heeren en steden van Gelderland...* (Haarlem 1853)
P.O. VAN DER CHIJNS *De munten der voormalige Graafschappen Holland en Zeeland alsmede de Heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom...* (Haarlem 1858)
H. ENNO VAN GELDER *Klein geld — grof geld; munten van de Nederlandse steden* (Den Haag 1974)
H. ENNO VAN GELDER *De Nederlandse munten* (Utrecht 1965)
H. ENNO VAN GELDER *De 16e eeuwse muntvondst van Zuidlaren* *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1980) 183 -199
H. ENNO VAN GELDER *Een miskende Nederlandse muntsoort [Schüsselfennige of zilveren duiten]* *JMP* (1980) 229-230
H. ENNO VAN GELDER en M. HOC *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnoles 1434-1713* (Amsterdam 1960)
S.P. HAAK *De Gelderse Rijksmunten tot het begin der 17e eeuw* *Gelre; bijdragen en medelingen XIII* (1910)
G. VAN HASSELT *Arnhemse oudheden*, dl. 1 (Arnhem z.j.)
J. ISENBECK *Die Schüsselfennigfunde von Selzen und Mürtenbach* *Blätter für Münzfreunde* 24 (1888) nr 150
Kronijk van Arnhem (Arnhem 1790)
I.A. NIJHOFF *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland door onuitgegeven oorkonden* (Den Haag 1875)
T. PASSON *De stedelijke Munt van Nijmegen 1457-1704* (Nijmegen 1980)
A.T. PUISTER *Groningse stedelijke munten* *JMP* (1986) 5-72
D. PURMER en H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlandse kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen 1996)
Th.M. ROEST *Catalogue du cabinet Numismatique de la Fondation Teyler à Harlem* (Haarlem 1884)
Th.M. ROEST *Essai de classification des monnaies du comté depuis duché de Gueldre* (Brussel 1893)
Th.M. ROEST *Muntvondst op de Zelheimse heide* *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* (1894) 108-129
M. SLICHTENHORST *Oorkondeboek der Graafschappen Gelre en Zutphen*, dl. 3 nr 1056.
J.G. STUURMAN *Drieplakken en vierlingen* *JMP* (1993) 177-178
J.S. VAN VEEN *Bijdrage tot de geschiedenis van het Geldersche Muntwezen* *TMP* (1907) 227-254
P. VERKADE *Muntboek van de Pacificatie van Gent (1576) tot 1848* (Schiedam 1848)
H.J. VAN DER WIEL en P.Ch. DE VRIES *Muntboek van de steden 1576-1795* (Rotterdam 1965)
J.C. VAN DER WIS *Kloppen van Nederlandse oorsprong* *De Beeldenaar* (1982) 182

gebruikte afkortingen

- vdCh — VAN DER CHIJNS
DNB — collectie De Nederlandsche Bank, Amsterdam
GH — VAN GELDER en HOC
GM — collectie Gemeentemuseum, Arnhem
KPK — collectie Koninklijk Penningkabinet, Leiden
PW — PURMER en VAN DER WIEL
T — collectie Teylers Museum, Haarlem
V — VERKADE

Latijnse omschriften en spreuken op munten van Arnhem

CO(n)CESSA MATRICI ECC(l)E(siae)

Vergund aan de moederkerk

IN No(mine) Do(mini)

In de naam des Heren

LITE PERIT REGNUM

Door tweedracht gaat een rijk ten onder

MARIA DVCISSA GELRENS

Maria hertogin van Gelderland

MON(eta) AERNEMSIS

Munt van Arnhem

MONET(a) ARNHEM(ensis) IN GELRIA

Munt van Arnhem in Gelderland

MO(neta) EC(clesiae)ARNHEM(ensis) IN GELRIA

Munt van de kerk van Arnhem in Gelderland

MONE(ta) T(empli) ARNHEM(ensis) IN GELRIA

Munt van de kerk van Arnhem in Gelderland

MON(eta) NOVA AER(nemensis)

Nieuwe munt van Arnhem

Phi(lippu)S D(ei) G(ratia) Hi(ispaniarvm) REX D(vx) G(elriae) C(omes) Z(utphaniae)

Philips bij de gratie Gods koning van Spanje, hertog van Gelderland en graaf van Zutphen

SANCTVS EVSEBIVS M(artir)

De heilige martelaar Eusebius

SICVT LILIVM INTER SPINAS

Gelijk een lelie tussen de doornen

SIT NOMEN D(omi)NI BENED(ictvm)

De naam des Heren zij geprezen